

Обвдйчук Л. М., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

СУЧАСНА ПРОЗА ДЛЯ ДІТЕЙ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВЕ РОЗМАЇТТЯ

Сучасна проза для дітей періоду незалежності України розмаїта за жанрами та стильовими особливостями. Вона репрезентує традиційну тематику: історичну, шкільну, дитинства. За жанровими різновидами це фантастична, пригодницька, казкова проза, у межах якої можна виокремити багато модифікацій та метажанрів: фентезі, повість-казка, казковий роман-хроніка, кресназавчий детектив, шкільна повість, фантастична повість тощо.

Різноманітність тематики, жанрів, жанрових різновидів, метажанрів, модифікацій, стильових напрямів потребує теоретичного аналізу, осмислення й узагальнень. Вагомий внесок у теоретико-літературознавчий дискурс сучасної дитячої літератури зробив Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва. Дослідження з означеної проблеми репрезентуються під час щорічних симпозіумів і публікуються у віснику «Література. Діти. Час» [1; 2; 3; 4]. Актуальність наукового дослідження прози, адресованої дітям підліткового віку, очевидна також з огляду на введення багатьох текстів сучасних авторів до шкільної програми: для текстурально вивчення та рекомендованих для додаткового (позакласного читання).

Провідним жанром у сучасній прозі для дітей є *літературна казка*. Спостерігається значне посилення тенденції до модифікації жанру в означений період через поєднання казки з іншими жанрами: казкова повість (Г. Пагутяк «Втеча звірів, або Новий бестіарій»), В. Рутківський «Бухтик з тихого затону»), повість-казка (Ю. Винничук «Місце для дракона»), казковий роман-хроніка (О. Росич «Розбійник Пинтя у Заклятому місті»), фантастична казка (Галина Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»), казка-драма (З. Мензатюк «Дочка Троянди»), «адресована казка» (О. Росич «Джованні Трапатоні» – казка для підлітків, їхніх батьків, дідусів та бабусь), збірки казок, поєднаних одним наратором або спільним місцетворенням чи «місцеперебуванням» (Д. Матіяш «Казки від П'ятинки», З. Мензатюк «Київські казки», М. Павленко «Казки із Ялосоветиної скрині»).

Сюжети казкових творів здебільшого оригінальні або частково запозичені: наприклад, з біблійних оповідань (Д. Матіяш «Казки П'ятинки»), народних казок Карпатського регіону (О. Гаврош «Розбійник Пинтя у залятому місті»), стилізовані під фольклорні (М. Павленко «Казки із Ялосоветиної скрині»). Для сюжетного хронологу переважної більшості казок властивий динамізм, ущільнення часу.

Історична проза для дітей представлена власне історичними творами: романами-трилогіями «Сині Води», «Джури козака Швайки» В. Рутківського, дилогією «Іван Сірко – великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий» М. Морозенко. За більш точним визначенням (беручи до уваги класифікацію С. Андрусів) – це історико-художні твори, оскільки у співвіднесенні історичних реалій та художніх версій у них превалюють останні. Окрім того, сюжетна канва, в основному побудована на пригодах героїв, тому можна визначити й різновид: історико-пригодницькі (позаяк тексти написані для категорії підлітків, які за своїми віковими особливостями таку літературу сприймають дуже емоційно і захоплено).

Основою кожного твору цього жанру є історичні реалії, віддалені у часі. Здебільшого автори звертаються до епохи козаччини, зокрема періоду боротьби козаків з турками і татарами. Хронотоп історичних творів традиційний: означено конкретний географічний населений пункт (пункти: країни, регіони, міста, села) та інші географічні об'єкти: ріки, гори тощо, зазвичай з історичною назвою. Спільними особливостями творів цього жанрового різновиду є органічний зв'язок із фольклорними творами, які мають романтичний елемент у змістовому плані: легендами, переказами, думами, історичними піснями. Сильовою домінантою означених творів є поєднання романтичної традиції письма з реалістичним потрактуванням історичних фактів.

У сучасній *біографічній прозі* для дітей можна виокремити такі різновиди: а) художня біографія про видатних осіб, б) життя видатних дітей; в) автобіографічні твори письменників. Перші два різновиди художньо-біографічних творів мають такі спільні риси. Мета – всебічне дослідження особистості головного героя. Форма викладу від третьої особи. Сюжет – це хронологічна розповідь про життя видатної людини та художнє відтворення умов, у яких відбулося формування особистості. Важливим є описи елементів побуту, інтер'єру, звичаїв, одягу для достовірної передачі історичного відрізка часу, коли жив персонаж. Художньою біографією про видатних осіб може слугувати книга О. Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини у світі». Автор написав біографічну повість для дітей молодшого та середнього шкільного віку про видатного українця Івана Фірцака, якого було визнано найсильнішою людиною ХХ століття. Третій різновид – автобіографічні твори письменників для дітей. Тема цих творів – дитинство митця. Увібравши в себе основні риси біографічного жанру, власний художній життєпис художника слова має й відмінні риси. Це вищий рівень достовірності у викладі фактів, описів переживань, психологічного стану. Розповідь ведеться від першої особи. Важливим є те, що автор не так акцентує на зовнішній дії, як досліджує внутрішню духовну сферу, відтворює свої дитячі почуття, враження, переживання уже в дорослому віці.

У сучасній дитячій літературі небагато автобіографічних творів, адресованих дітям. Як приклад, книга В. Рутківського «Потерчата», означена автором як «Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися».

Сучасні письменники, які творять для підліткової категорії, часто обирають *фантастичний жанр та фентезі* для втілення своїх задумів. У цьому жанрі активно працюють Галина Малик, Сергій Оксенік, М. Павленко, Г. Пагутяк, М. та С. Дяченки. Найбільш апробований у сучасній літературі жанр фантастичної прози – повість. Фантастичні повісті «Злочинці з паралельного світу» та «Злочинці з паралельного світу-2» у Галини Малик є зразками цього жанрового виду.

Пригодницькі, пригодницько-детективні та пригодницько-фантастично-детективні твори (повісті, романи) пишуть для підлітків Л. Воронина «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9», «Пастка для синьоморда, або Таємне Товариство Брехунів», «Суперагент 000. Таємниця Золотого кенгуру», А. Кокотюха «Таємниця козацького скарбу», Сергій Оксенік «Лісом, небом, водою», М. Павленко пенталогія «Русалонька із 7-В ...».

Основа сюжетів цих творів – розкриття таємниць, злочинів. Головні герої – сучасні діти-підлітки, наділені характерними рисами: допитливістю, непосидючістю, спостережливістю. Вони керуються шляхетними мотивами: допомогти усім, кому загрожує небезпека (як собі уявляють персонажі), ну й амбітними також – бажання зробити героїчний вчинок, прославитися.

Переважає більшість творів має ознаки фентезі. Особливості сюжету і композиції аналізованих текстів зумовлені адресатом і підпорядковується авторській ідеї: простежити, як відбувається процес дорослішання персонажів, усвідомлення себе у світі однолітків, перемога над своїми вадами:

Сучасна фантастична, пригодницька та детективна проза для дітей має свої особливості у жанровому та стильовому плані. У чистому вигляді творів конкретних жанрів немає. Зазвичай, це змішування жанрів. Через розвиток жанрових форм, їх модифікацію, асиміляцію автори творять нові різновиди: романний серіал для підлітків (пенталогія М. Павленко), пригодницько-фантастично-детективні твори (повісті Л. Вороніної, А. Кокотюхи), пригодницько-фантастичний роман (за визначеннями деяких науковців – роман-утопія) (Сергій Оксенік).

У жанрі *реалістичної прози* написані твори В. Бердта, С. Гридїна, О. Думанської, О. Луцєвської, О. Яблонської. Усі твори: «Мій друг Юрко Циркуль та інші» В. Бердта, «Не такий» С. Гридїна, «Дівчинка з передмістя» О. Думанської, «Друзі за листуванням», «Найкращі друзі», «Інша країна» О. Луцєвської, «Як я руйнувала імперію» З. Мензатюк, за винятком «Золотої серединки» О. Яблонської, це повісті. Про це свідчить обсяг, наявність певної кількості персонажів, складність поставлених проблем. Тематика названих текстів стосується реалій життя дитини у світі

дорослих, дорослішання, пошуку себе, адаптації в соціумі, духовних і моральних цінностей. У творах діють реальні персонажі у реальній дійсності, проблеми цілком реальні й актуальні. Для творів реалістичного характеру притаманна певна авторська позиція щодо зображуваного, яка виявляється насамперед через зміст, семантику, поетику. Основними стильовими ознаками реалістичних творів є аналітичність. Устами персонажів, ліричними відступами, тональністю описів автор виявляє своє ставлення до зображуваного: засуджує, обурюється, схвалює, оцінює відповідно до загальнолюдського.

Отже, жанрова система прози у сучасній літературі для дітей досить різноманітна, хоча переважно сконцентрована в рамках традиційних тематичних парадигм. Це історична та біографічна, фантастична, пригодницька, детективна, реалістична проза та літературна казка. Проте особливістю є модифікація жанрів, творення метажанрів, а окремі автори є новаторами у жанротворенні.

Стиль, як відомо, виявляється «як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця й цілих течій та напрямів» [5, с. 8]. У межах одного жанрово-тематичного різновиду прози цілком закономірно простежуються спільні для усіх творів риси й одночасно виокремлюються тип творчості та ідіостиль конкретного митця. Це й формує стиль сучасної прози для підлітків.

Визначення стильових домінант у жанрово-тематичних різновидах сучасної прози для дітей (проблематика, образна система та засоби її творення, фабула та сюжет, конструювання часопростору тощо) та з'ясування основних стильових тенденцій (течій): реалістичної, романтичної, казково-міфологічної, філософсько-метафоричної, іронічно-ліричної тощо – важливий аспект майбутніх наукових розвідок.

1. Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва / Упорядники Гнідець У., Трохим Н., Прихода М., Качак Т. Вип. 1. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с. **2.** Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва / Упорядники Гнідець У., Трохим Н., Качак Т. Вип.2. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 192 с. **3.** Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва / Упорядники Гнідець У., Трохим Н., Качак Т. Вип. 3 // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. –108 с. **4.** Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне : Дятлик М., 2013. – 308 с. **5.** Наливайко Д. С. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі XIX століття / Д. С. Наливайко // Індивідуальні стилі українських письменників кінця XIX – початку XX ст. : [зб. наук. праць]. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 3–43.